

Έκταση: **1.612** τ. χλμ. Κάτοικοι: **77.330 (2011: 67.870)**

Ο νομός Άρτας είναι ο δεύτερος σε έκταση, μετά των Ιωαννίνων, νομός της Ηπείρου. Είναι περίφημος για το θρυλικό γεφύρι του που βρίσκεται ένα χιλιόμετρο από το κέντρο της πόλης της Άρτας δίπλα στον εθνικό δρόμο προς Γιάννενα και Πρέβεζα. Συνορεύει με το νομό Ιωαννίνων στα βόρεια και βορειοδυτικά, το νομό Πρέβεζας δυτικά τους θεσσαλικούς νομούς Τρικάλων και Καρδίτσας ανατολικά. Νότια βρίσκονται ο στερεοελλαδίτικος νομός Αιτωλοακαρνανίας και ο Αμβρακικός Κόλπος.

Το Ξεροβούνι και τα Αθαμανικά Όρη (Τζουμέρκα) καλύπτουν ολόκληρο σχεδόν το νομό με εξαίρεση το παραλιακό πεδινό μέρος του. Τα Αθαμανικά Όρη που είναι συνέχεια του Λάκμου, έχουν πολλές κορφές ψηλότερες των 2.000 μέτρων.

Τα δάση έχουν υποστεί κατά καιρούς σημαντικές καταστροφές αλλά εξακολουθούν να καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος των ορεινών και ημιορεινών εκτάσεων. Αποτελούνται από έλατα, καστανιές, βελανιδιές, οξιές.

Η πεδιάδα της Άρτας (ή Αμβρακική Πεδιάδα) απλώνεται στα νότια του νομού. Δημιουργήθηκε από τις προσχώσεις των ποταμών Λούρου και Άραχθου.

Ο πληθυσμός του νομού, σύμφωνα με την απογραφή του 2001, είναι 77.334 κάτοικοι, ενώ το 1991 ήταν 78.719 κάτοικοι. Καταγράφηκε δηλαδή ελάχιστη μείωση 1,8%.

Από άποψη οικονομικής δραστηριότητας, ο νομός χωρίζεται σε δύο περιοχές. Η μία είναι η πεδινή, όπου καλλιεργούνται τα εσπεριδοειδή, κυρίως πορτοκάλια. Στο κέντρο και το βορρά υψώνονται βουνά και μεγάλο μέρος του πληθυσμού ασχολείται με την κτηνοτροφία. Στα ορεινά καλλιεργούνται επίσης καστανιές, αμυγδαλιές, καρυδιές.

Εκτός από την πόλη της Άρτας ενδιαφέρον παρουσιάζουν πολλά χωριά, ορεινά ή πεδινά. Το **Βουλγαρέλι** (Δροσοπηγή) βρίσκεται 60 χλμ. βορειοανατολικά από την Άρτα. Είναι

ορεινό και έχει 600 κατοίκους. Λίγο βορειότερα είναι το χωριό **Ά**

πολλά νερά στην Ελλάδα.

Καταρράχτης

είναι το όνομα του άλλου χωριού που απέχει 63 χλμ. βορειοανατολικά της Άρτας. Το όνομά του πήρε από τους δύο παρακείμενους καταρράχτες που τα νερά τους πέφτουν από μεγάλο ύψος. Ιστορικό από την καταστροφική για τους Έλληνες μάχη του 1822 με τους Τούρκους είναι το χωριό

Πέτας

. Η

Ροδauγή

είναι από τα γραφικότερα χωριά του νομού, χτισμένη σε κατάφυτη πλαγιά του Ξηροβουνίου. Το

Κομπότι

είναι επίσης ιστορική κωμόπολη, ενώ η ορεινή και απομονωμένη

Σκουλικαριά

είναι ο τόπος καταγωγής του Γεωργίου Καραϊσκάκη.

Θεοδωριαν

, με τα πιο

Η πόλη της **Άρτας** είναι η πρωτεύουσα του νομού και αριθμεί 21.300 κατοίκους ο δήμος Άρτας το 2011:42.980). Απλώνεται στην αριστερή όχθη του ποταμού Άραχθου. Στα βόρεια και ανατολικά, ορθώνονται οι πλαγιές του Ξηροβουνίου και των Τζουμέρκων. Δίπλα της εκτείνεται πεδιάδα, όπου καλλιεργούνται κυρίως εσπεριδοειδή.

Πρόκειται για ιστορική πόλη που γνώρισε μεγάλη ακμή την εποχή του Βυζαντίου. Το κάστρο που υψώνεται στο κέντρο της, είναι κτίσμα των Κομνηνών (ΙΓ' αιώνας). Βρίσκεται σε πολύ καλή κατάσταση. Η μεγαλοπρεπής εκκλησία της Παναγίας της Παρηγορήτισσας χτίστηκε το 1295 στα θεμέλια αρχαίου ναού. Ο Άγιος Βασίλης χρονολογείται τον ΙΔ' αιώνα, ο Άγιος Νικόλαος από τον ΙΓ', όπως και η Αγία Θεοδώρα.

Για να αξιοποιηθούν οι αρχαιολογικοί και ιστορικοί τόποι και για να προβληθούν οι φυσικές ομορφιές του νησιού, έχουν γίνει πολλά βήματα τα τελευταία χρόνια.

Η Άρτα συνδέεται οδικά με την Αθήνα μέσω του εθνικού δρόμου προς τα Γιάννενα. Καθημερινά δρομολόγια εκτελούνται από και προς τη Θεσσαλονίκη καθώς και από και προς την Αθήνα.

Τηλέφωνα: Αστυνομία 268.10.71.111. Τροχαία 268.10.28.330. Δήμος 268.10.74.444. Γραφείο Τουριστικών Πληροφοριών Δήμου 268.10.77.010. ΟΤΕ 268.10.27.399. Ταξί 268.10.26.955. Νοσοκομείο 268.10.22.222.

Η ιστορία του νομού Άρτας

Το όνομα της Άρτας:

Η εκδοχή ότι το όνομα της Άρτας προέρχεται από το λατινικό Artus Arum που αποδίδεται στα ελληνικά με το επίθετο ενδότερος δεν διαθέτει πολλούς υποστηρικτές. Ο χρονογράφος της Ηπείρου αναφέρει ότι το 1336, ο Κυριάκος από την Αγκώνα επισκέφτηκε την περιοχή που ονομάζει «Ακαρνανική Αράχθεια». Ο Πουκβίλ υποθέτει ότι η πόλη κτίστηκε στη θέση της αρχαίας Αργιθέας και το Άρτα είναι παραφθορά του παλιού ονόματος. Ο Αθηνών Μελέτιος ετυμολογεί την Άρτα από τον Άραχθο ποταμό και την τοποθετεί στη θέση του αρχαίου Αμφιλοχικού Άργους. Η αρχαιολογική έρευνα όμως απέδειξε ότι η νέα πόλη έχει κτιστεί στη θέση της αρχαίας Αμβρακίας. Ο χρονογράφος της Ηπείρου αναφέρει ότι το όνομα Άρτα υπήρχε πριν από τον Ι΄ αιώνα «δια την αφθονίαν των σιτηρών (...) δι' ων ηρτίζοντο πόλεις και κώμαι της Ακαρνανίας και της Ηπείρου».

Όπως και να έχει το ζήτημα, γνωρίζουμε ότι το όνομα Άρτα υπήρχε το 1081 καθώς η Άννα Κομνηνή το αναφέρει. Πριν από το 167 π.Χ., υπήρχε εκεί ο οικισμός της Αμβρακίας, ένας από εκείνους που ο Ρωμαίος Αιμίλιος Παύλος ισοπέδωσε. Ο οικισμός συνέχιζε να υπάρχει όταν οι Γότθοι κατέλαβαν την Νικόπολη, στα 552 μ.Χ. Η διοίκηση της Ηπείρου και πολλοί κάτοικοι της Νικόπολης πρέπει τότε να μετοίκησαν στην περιοχή της κατοπινης Άρτας. Στα 1065, ο οικισμός είχε εξελιχθεί σε σωστή πόλη. Την χρονιά εκείνη, Βούλγαροι μπήκαν για δεύτερη φορά (πρώτη ήταν το 1034/5) στη Νικόπολη και την κατέστρεψαν ολοκληρωτικά. Η Νικόπολη δεν ξανακούστηκε. Τη λαμπρή της ιστορία συνέχισε η Άρτα που δέχτηκε και πολλούς πρόσφυγες από την Ακαρνανία και ίσως γι' αυτό είχε ως δεύτερο όνομα το «Ακαρνανία» που έσβησε τον ΙΖ΄ αιώνα.

Οι σταυροφόροι στην Πόλη:

Ο Μιχαήλ Άγγελος ήταν διοικητής της Πελοποννήσου, όταν στα 1202 μ.Χ. ξεκίνησε η 4^η Σταυροφορία με αρχηγό τον κόμη της Φλάνδρας, Βαλδουίνο (1171 -1205). Υποτίθεται ότι θα πήγαιναν να ελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους αλλά ξέμειναν στη Ζάρα της Δαλματίας, όπου πλιατσικολογούσαν. Στον θρόνο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας καθόταν τότε ο Αλέξιος Γ' Άγγελος που ανέτρεψε και τύφλωσε (1195) τον αυτοκράτορα αδελφό του, Ισαάκιο Άγγελο. Ο τυφλός Ισαάκιος έμαθε για τους σταυροφόρους κι έστειλε τον γιο του, Αλέξιο Δ', να ζητήσει βοήθεια.

Ο Αλέξιος Δ' πλησίασε τον Βαλδουίνο και τον έπεισε ότι το χρήμα βρισκόταν στην Πόλη κι όχι στη Ζάρα. Του έταξε 200.000 ασημένια μάρκα, αν τον βοηθούσε. Ο Βαλδουίνος πήρε τους σταυροφόρους του και πήγε στην Κωνσταντινούπολη, την οποία και πολιορκήσε (Ιούλιος 1203).

Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Γ', στην αρχή αμύνθηκε. Έπειτα, σκέφτηκε πιο ώριμα, πήρε ό,τι υπήρχε στο ταμείο του κράτους και το έσκασε, αφήνοντας πίσω ακόμα και την κόρη του Ευδοκία. Ο τυφλός Ισαάκιος ξανάγινε αυτοκράτορας με τον γιο του Αλέξιο Δ' που τον έκανε συναυτοκράτορα.

Είχε φτάσει η ώρα της πληρωμής αλλά τα 200.000 ασημένια μάρκα δεν υπήρχαν. Ο Βαλδουίνος άρχισε ν' ανυπομονεί, ο Ισαάκιος πέθανε κι ο Αλέξιος Δ' σκέφτηκε τη φορολογία. Δεν πρόλαβε. Μια συνωμοσία οργανώθηκε, ο αυτοκράτορας πιάστηκε και στραγγαλίστηκε από τον Μούρτζουφλο, που, τον Φεβρουάριο του 1204, έγινε αυτοκράτορας με το όνομα Αλέξιος Ε'. Μαζί με τον θρόνο, ο Αλέξιος Ε' πήρε και την Ευδοκία ερωμένη. Άρχισε να επισκευάζει τα τείχη και να μαζεύει στρατό.

Όμως, μια και κανένας δε βρισκόταν να του δώσει τα 200.000 μάρκα που του είχαν τάξει οι νεκροί πια αυτοκράτορες, ο κόμης της Φλάνδρας, Βαλδουίνος, βρήκε προσφορότερη λύση να πάρει την Πόλη. Την πολιορκήσε στις 9 του μήνα. Τρεις μέρες αργότερα, στις 12

Απριλίου του 1204, έμπαινε νικητής και στεφόταν αυτοκράτορας. Μπορούσε να υπερηφανεύεται ότι ήταν ο πρώτος που κυριεύει την Κωνσταντινούπολη στους εννιά αιώνες που είχαν μεσολαβήσει από την ίδρυσή της ως τότε. Θα έμενε στον θρόνο μόλις ένα χρόνο. Οι σταυροφόροι του όμως ποτέ δεν έφτασαν στους Αγίους Τόπους.

Ο Αλέξιος Ε' το έσκασε με την ερωμένη του ζητώντας καταφύγιο στον πατέρα της Αλέξιο Γ', που, όμως, τον συνέλαβε, τον τύφλωσε (όπως είχε κάνει και με τον αδερφό του, Ισαάκιο) και τον παρέδωσε στους σταυροφόρους που τον σκότωσαν. Ο ίδιος ο Αλέξιος Γ' έτρωγε τα χρήματα, που είχε κλέψει από την αυτοκρατορία. Όταν τέλειωσαν, προσπάθησε να εκθρονίσει τον Θεόδωρο Λάσκαρη, που, το 1204, ίδρυσε το βασίλειο της Νίκαιας. Απέτυχε, πιάστηκε και φυλακίστηκε σε μοναστήρι (1210), όπου και πέθανε.

Όμως, ούτε ο Βαλδουίνος χάρηκε τον θρόνο της Βασιλεύουσας. Εκστράτευσε κατά των Βουλγάρων, νικήθηκε, αιχμαλωτίστηκε και θανατώθηκε, το 1205.

Το Δεσποτάτο της Ηπείρου:

Ο σεβαστοκράτορας (τίτλος που όριζε τον αμέσως μετά τον αυτοκράτορα αξιωματούχο) Ισαάκιος Ιωάννης Άγγελος Κομνηνός είχε παλιά διατελέσει διοικητής του Δυρράχιου (σήμερα, στην Αλβανία). Ο Μιχαήλ Άγγελος ήταν νόθος γιος του και ξάδελφος των αυτοκρατόρων Ισαάκιου και Αλέξιου Γ' (που με τις φαγωμάρες τους είχαν φέρει τους Φράγκους στην Πόλη). Το 1204, διοικούσε το θέμα της Πελοποννήσου. Εκεί, τον βρήκαν απεσταλμένοι του στρατηγού στο θέμα της Νικόπολης, Σεναχερίμ, που του ζητούσε να τον βοηθήσει, στο όνομα της παλιάς φιλίας με τον πατέρα του: Με το άγγελμα της πτώσης της Κωνσταντινούπολης στα χέρια των Φράγκων, οι Ηπειρώτες είχαν επαναστατήσει.

Ο Μιχαήλ Άγγελος έσπευσε στην Ήπειρο με τον στρατό του. Βρήκε τον Σεναχερίμ νεκρό και τη χήρα του απαρηγόρητη. Την παντρεύτηκε και, μια που πια Βυζαντινή αυτοκρατορία δεν υπήρχε, ανακήρυξε τον εαυτό του δεσπότη. Η πονηριά του ήταν ότι ούτε αυτοκράτορας ούτε βασιλιάς αυτοονομάστηκε. Το «δεσπότης» σήμαινε απλός φεουδάρχης που υπονοούσε ότι σιωπηλά αναγνώριζε την κυριαρχία του αυτοκράτορα της Νίκαιας, Θεόδωρου Λάσκαρη. Ποτέ δεν έγινε υποτελής αλλά, ώσπου να το αντιληφθούν αυτό οι κάτοικοι και, κυρίως, οι

τριγύρω πολυποίκιλοι «ηγεμόνες», παγίωσε την κυριαρχία του. Το κομμάτι της παραλιακής Αδριατικής που έλαχε στους Βενετσιάνους με το περιβόητο «partitio» (το έγγραφο διανομής των εδαφών της πρώην Βυζαντινής αυτοκρατορίας), έμεινε στον Μιχαήλ Άγγελο. Όταν οι Βενετσιάνοι κινήθηκαν να το πάρουν, βρήκαν μπροστά τους οργανωμένο κράτος. Επέβαλαν «ψιλή κυριαρχία» που ουσιαστικά αφορούσε το Δυρράχιο και την Κέρκυρα.

Με έδρα την Άρτα, το Δεσποτάτο της Ηπείρου όπως ονομάστηκε, απλωνόταν από τη Ναύπακτο ως το Δυρράχιο, με κάστρα στο σημερινό Βεράτι, τα Γιάννενα και τη Βόνιτσα. Και, κάποια στιγμή στην αρχή του, συμπεριελάμβανε την Κόρινθο, το Άργος και το Ναύπλιο. Στα 1212, έχασε τις πελοποννησιακές του κτήσεις (τις πήρε ο Γοδεφρείδος Βιλεαρδουίνος μετά από πολεμικές επιχειρήσεις που κράτησαν δυο χρόνια) αλλά είχε ήδη κερδίσει την Κέρκυρα. Ήρθε σε συνεννόηση με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας για μια από κοινού προσπάθεια ανάκτησης της Κωνσταντινούπολης κι έδωσε μάχες με τον Λατίνο αυτοκράτορα που βάδισε εναντίον της Ηπείρου αλλά αναγκάστηκε να υποχωρήσει, όταν από τα βόρεια εισέβαλαν στη Μακεδονία στίφη Βουλγάρων. Η «δεσποτεία» του Μιχαήλ Άγγελου ήταν μια συνεχής προσπάθεια επέκτασης του κράτους του στα εδάφη της πρώην Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Στα 1214, μετά από μια δεκαετία σκληρών μαχών, δολοφονήθηκε από έναν υπηρέτη του την ώρα που κοιμόταν.

Η αυτοκρατορία της μιας χρήσης:

Τον διαδέχτηκε ο αδελφός του, Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας Άγγελος, τον οποίο ο εκείνο τον καιρό μητροπολίτης της Αθήνας Μιχαήλ Ακομινάτος, αποκάλεσε «καλλώπισμα Κομνηνών, Δουκάδων δόξα, Ρωμαίων καύχημα». Με συνεχείς κι αυτός πολέμους, κατέκτησε τη Θεσσαλία, την Αχρίδα (παλιά πρωτεύουσα του τσάρου Σαμουήλ), το Περλεπέ (σήμερα στο κράτος των Σκοπίων), την Πελαγονία, το Ελβασάν (στη σημερινή Αλβανία) και συγκρούστηκε με τους Φράγκους του Λατίνου αυτοκράτορα της Πόλης, Πέτρο Κουρτενέ. Τους τσάκισε κι αιχμαλώτισε τον ίδιο τον αυτοκράτορα και πολλούς από τους ευγενείς που τον ακολουθούσαν. Συνέχισε ανατολικά, εκδίωξε τους Φράγκους από τη Μακεδονία και, το 1222, πήρε από τους Λομβαρδούς τη Θεσσαλονίκη.

Μετέφερε την έδρα του στη Θεσσαλονίκη και συνέχισε τις εκστρατείες του όλο και πιο ανατολικά. Πήρε την Θράκη, κυρίευσε την Αδριανούπολη κι έφτασε ως τον Εύξεινο Πόντο. Το Δεσποτάτο της Ηπείρου απλωνόταν από την Ιθάκη ως τη Μαύρη θάλασσα κι από το

Δυρράχιο ως την Εύβοια. Τον ίδιο καιρό, η ελληνική αυτοκρατορία της Νίκαιας είχε πετύχει να εκδιωχθούν όλοι οι Φράγκοι από τη Μ. Ασία. Η «αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης» ήταν πια μια λατινική κηλίδα ανάμεσα σε δυο μεγάλα ελληνικά κράτη. Όμως, το λάθος που δεν είχε κάνει ο Μιχαήλ Άγγελος, το διέπραξε ο Θεόδωρος.

Θεώρησε τον εαυτό του διάδοχο κατάσταση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, φόρεσε πορφύρα και κόκκινα σαντάλια, έβαλε στο κεφάλι του αυτοκρατορικό διάδημα και αναγόρευσε τον εαυτό του «βασιλέα και αυτοκράτορα Ρωμαίων», ιδρύοντας στη Θεσσαλονίκη αυλή. Το αποτέλεσμα ήταν να έρθει σε σύγκρουση με τον αυτοκράτορα της Νίκαιας που επεφύλασσε τον τίτλο αυτό για τον εαυτό του. Ο Θεόδωρος συμμάχησε με τον αυτοκράτορα της Γερμανίας Φρειδερίκο Β' και, στα 1230, επικεφαλής ελληνογερμανικών δυνάμεων, εκστράτευσε εναντίον του Ασάν Β', ηγεμόνα των Βουλγάρων. Η μάχη δόθηκε στις όχθες του ποταμού Έβρου. Ο Θεόδωρος νικήθηκε, αιχμαλωτίστηκε και τυφλώθηκε. Το κράτος του διαλύθηκε. Τα περισσότερα εδάφη του πέρασαν στους Βούλγαρους. Η Θεσσαλονίκη και μέρος της Μακεδονίας έμειναν στον Μανουήλ Άγγελο, επίσης αδελφό του Μιχαήλ. Ο Θεόδωρος μπόρεσε κάποια στιγμή να επιστρέψει στην Ήπειρο αλλά οι καιροί είχαν αλλάξει.

Η διπλωματία των γάμων:

Όταν ο Μιχαήλ Άγγελος δολοφονήθηκε, άφησε έναν ανήλικο νόθο γιο, τον Μιχαήλ Β'. Όσο ο Θεόδωρος πολεμούσε στη Μακεδονία και τη Θράκη, ο Μιχαήλ Β' έστηνε το δικό του μέλλον. Ήπειρος, Ακαρνανία, Αιτωλία, Κέρκυρα κι ένα κομμάτι της Θεσσαλίας θεωρήθηκαν πατρική κληρονομιά. Οι κάτοικοι τον αποδέχτηκαν ως φυσικό διάδοχο του Μιχαήλ Α' Αγγέλου, πολύ περισσότερο που άλλοι Άγγελοι δεν κυκλοφορούσαν στα μέρη εκείνα. Το Δεσποτάτο της Ηπείρου ξαναγεννήθηκε με οριστική πρωτεύουσα την Άρτα (1229). Κι όσο ο αυτοκράτορας της Νίκαιας ασχολιόταν με την Μακεδονία (πήρε τη Θεσσαλονίκη στα 1246), ο Μιχαήλ Β' παγίωνε τη θέση του στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Μετά, ήρθε σε συνεννόηση με τη Νίκαια κι όλα ηρέμησαν.

Όμως, ο τυφλός Θεόδωρος χρόνια προσπαθούσε να πείσει τον Μιχαήλ «να δώσουν ένα μάθημα» στη Νίκαια. Στα 1253, τον έπεισε. Τη χρονιά εκείνη, ο Μιχαήλ Β' αποκήρυξε την «ψιλή κυριαρχία» της Νίκαιας με τέτοιο τρόπο που ανάγκασε τον εκεί αυτοκράτορα να κινηθεί εκστρατεία. Στα 1254, τα στρατεύματα της Νίκαιας εισέβαλαν στις κτήσεις της

Ηπείρου. Ο Μιχαήλ Β' νικήθηκε και υποχρεώθηκε να παραδώσει κάποια φρούρια και να κλείσει τον θείο του, Θεόδωρο, σε μοναστήρι. Το κράτος του εξακολουθούσε να είναι ισχυρό και μεγάλο: Από το Δυρράχιο ως τον Πατραϊκό κι από το Ιόνιο ως τον Αξιό ποταμό, με τμήμα της Θεσσαλίας δικό του. Ο ίδιος ο Μιχαήλ είχε αποκτήσει ισχυρούς συμμάχους καθώς πάντρεψε τις δυο όμορφες κόρες του με ισχυρούς ηγεμόνες: Την Άννα με τον πρίγκιπα του Μοριά, Γουλιέλμο Βιλεαρδουίνο, και την Ελένη με τον βασιλιά των Δύο Σικελιών, Μαμφρέδο.

Στα 1259, ο Μιχαήλ Β' επικεφαλής του στρατού του κι έχοντας πλάι του τους γαμπρούς του με τους δικούς τους στρατούς, βρέθηκε αντιμέτωπος με τον στρατό του από τη χρονιά εκείνη αυτοκράτορα της Νίκαιας, Μιχαήλ Παλαιολόγου. Η μάχη ήταν σφοδρή. Νίκησαν οι δυνάμεις της Νίκαιας με αποτέλεσμα συντριπτικό: Ο Μιχαήλ Β', η γυναίκα του κι ο γιος τους Νικηφόρος κατέφυγαν στην Κεφαλονιά και τη Λευκάδα και στην Πελοπόννησο ξεφύτρωσε το Δεσποτάτο του Μιστρά. Οι Φράγκοι αποδυναμώθηκαν κι ο Μιχαήλ Παλαιολόγος μπήκε (το 1261) στην Κωνσταντινούπολη, ιδρύοντας την τελευταία βυζαντινή δυναστεία.

Ο Μιχαήλ Β' οργανώθηκε, βγήκε στην Άρτα, την πήρε και ξανάστησε το Δεσποτάτο της Ηπείρου. Πέρασε τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του προσπαθώντας μάταια να τα βάλει με την πια αναστημένη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Τον ίδιο καιρό, ο Κάρολος ο Ανδεγαυικός κυριεύει το βασίλειο των Δύο Σικελιών, καταργώντας τον Μαμφρέδο, και εφορμούσε στο Ιόνιο παίρνοντας την Κέρκυρα. Αργότερα, πήρε και τον Αυλώνα κι άρχισε να καλοβλέπει τη Δυτική Ελλάδα.

Ο Μιχαήλ Β' πέθανε το 1269, μοιράζοντας το κράτος του στα δύο: Το δυτικό τμήμα (από τον Αχελώο ως τα νησιά του Ιονίου) στον γνήσιο γιο του, Νικηφόρο, και το ανατολικό (Θεσσαλία, από τον Όλυμπο ως τον Παρνασσό) στον νόθο γιο του, επίσης Μιχαήλ, που οι Λατίνοι αποκαλούσαν δούκα των Νέων Πατρών.

Ο Νικηφόρος βρήκε άσχημο μπελά καθώς στεκόταν ανάμεσα στους Βυζαντινούς που πίεζαν από τα ανατολικά και τους Φράγκους του Ανδεγαυικού που έρχονταν από τα δυτικά και ζητούσαν τμήματα της Ηπείρου ως διάδοχη κατάσταση του Μαμφρέδου. Για να ξεμπλέξει, έδωσε σύζυγο στον γιο του Ανδεγαυικού, Φίλιππο τον Ταραντίνο, την κόρη του, Θάμαρ. Ο γάμος έγινε στη Νάπολη, στα 1294, κι ο γαμπρός πήρε προίκα ένα καλό ετήσιο εισόδημα και τέσσερα κάστρα: Ναύπακτο, Ευλοχό, Αγγελόκαστρο και Βόνιτσα. Ο Νικηφόρος πέθανε στα 1296.

Το τέλος του Δεσποτάτου:

Η Άννα Παλαιολογίνα, χήρα του Νικηφόρου, ανέλαβε επίτροπος του ανήλικου γιου τους, Θωμά (1296 – 1318). Ο γαμπρός της (Φίλιππος Ταραντίνος) συνέχιζε τις απαιτήσεις του στην Ήπειρο. Η Άννα βρήκε καλύτερο τρόπο αντίδρασης να δεχτεί την επικυριαρχία του Βυζαντίου. Ο Φίλιππος κίνησε πάμπολλες εκστρατείες. Αποκρούστηκαν. Ως τον θάνατό της, μαζί με τον γιο της, Θωμά, έδινε συνεχείς μάχες εναντίον των Φράγκων των Δύο Σικελιών. Όταν πέθανε, ο Θωμάς άλλαξε τακτική. Τα βρήκε με τον Φίλιππο. Δεν πρόλαβε να απολαύσει την ειρήνη. Ο Φράγκος ανιψιός του, Νικόλαος Ορσίνι, δούκας της Κεφαλονιάς, τον δολοφόνησε. Ανακήρυξε τον εαυτό του δεσπότη αλλά δολοφονήθηκε από τον αδελφό του, Ιωάννη Β', που δήλωσε πίστη στην Κωνσταντινούπολη, ασπάστηκε την ορθοδοξία, πήρε γυναίκα του μίαν άλλη Άννα Παλαιολογίνα και χρίστηκε «δεσπότης της Ηπείρου, δούλος του αυτοκράτορος» (1323).

Πολεμώντας δεξιά κι αριστερά, προστατεύοντας τα ελληνικά γράμματα και κτιζοντας στην Άρτα μεγαλοπρεπή κτίρια (ανάμεσά τους και ο ναός της Παναγίας της Παρηγορήτισσας). Επέζησε ως το 1335 οπότε τον δολοφόνησε η γυναίκα του, Άννα Παλαιολογίνα.

Μόλις που πρόλαβε εκείνη να αναγορεύσει δεσπότη τον γιο της, Νικηφόρο Β', καθώς στα σύνορα του δεσποτάτου φάνηκε ο βυζαντινός στρατός με επικεφαλής τον ίδιο τον αυτοκράτορα, Ανδρόνικο Γ'. Η Άννα έσπευσε να αρχίσει διαπραγματεύσεις. Στο τέλος τους, ο Νικηφόρος βρέθηκε αρραβωνιασμένος με τη Μαρία Καντακουζηνού κι έχοντας τον ηχηρό τίτλο του «πανυπερσέβαστου», με την Ήπειρο να είναι τμήμα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και να έχει διοικητή κάποιον στρατηγό, Θεόδωρο Συναδινό. Ο Νικηφόρος έμεινε άρχοντας της περιοχής ως τα 1346 κι έπειτα βρέθηκε διοικητής της Θράκης.

Στα επόμενα εκατό χρόνια, η Άρτα όπως και ολόκληρη η Ήπειρος έγινε θέατρο πολέμων καθώς Σέρβοι και Αλβανοί διεκδικούσαν τον χώρο. Κάποια στιγμή (1356), ο Νικηφόρος Β' ξαναπροσπάθησε να αναστήσει το δεσποτάτο αλλά σκοτώθηκε (1358). Η Ήπειρος έγινε τμήμα βασιλείου με πρωτεύουσα τα Τρίκαλα, διανεμήθηκε ανάμεσα σε Αλβανούς και Σέρβους που σχεδόν ποτέ δεν ειρήνευσαν. Στα 1449, ο σουλτάνος Μουράτ Β' εκστράτευσε εναντίον του Σκερντέμπεη. Δεν κατάφερε να τον νικήσει αλλά, στα πλαίσια της εκεί εκστρατείας του, πήρε την Άρτα.

Το γεφύρι της Άρτας:

Το θρυλικό γεφύρι της Άρτας βρίσκεται σχεδόν μέσα στη σύγχρονη πόλη. Πρέπει να κτίστηκε στα 1606 ή, κατ' άλλους, στα 1602. Κάποιες παραδόσεις το θέλουν να υπήρχε από τα χρόνια των Ρωμαίων και κάποιες άλλες από την εποχή του Μιχαήλ Β'. Στην περιοχή του δεν υπήρχε πέρασμα από τη μια όχθη του Άραχθου στην άλλη. Ένας μπακάλης, ο Γιάννης Θιακογιάννης, ο Γατοφάγος, όπως τον έλεγαν, ταλαιπωριόταν αφάνταστα κάθε μέρα καθώς το σπίτι του ήταν στη μια πλευρά του ποταμού και το μαγαζί του στην άλλη. Πολύ θα ήθελε να υπήρχε εκεί μια γέφυρα αλλά ούτε χρήματα είχε να την κτίσει ούτε άλλος κανένας ενδιαφερόταν για το έργο αυτό.

Κάποτε, στα μέρη εκείνα παρουσιάστηκαν Αλγερινοί πειρατές. Είχαν ληστέψει και σκοτώσει έναν έμπορο αλλά το μόνο που του βρήκαν ήταν κάποια πιθάρια με λάδι. Ήθελαν να τα ξεφορτωθούν και τα πούλησαν στον Θιακογιάννη όσο όσο. Όταν το πρώτο πιθάρι άδειασε από το λάδι που περιείχε, ο μπακάλης θέλησε να το πλύνει και το έγειρε. Από μέσα, κύλησε χρυσάφι. Εκπληκτος και ενθουσιασμένος, έψαξε και τα άλλα πιθάρια. Όλα είχαν χρυσάφι στον πάτο τους. Ξαφνικά, ο Θιακογιάννης ο Γατοφάγος έγινε πλούσιος. Το πρώτο που σκέφτηκε, ήταν να φτιάξει ένα γεφύρι, να μπορεί να περνά το ποτάμι χωρίς δυσκολία. Λεφτά είχε, το ήθελε τέλειο, με αψίδες.

Ο αρχιμάστορας προσέλαβε 1.300 χτίστες και εξήντα μαθητές και ρίχτηκαν με τα μούτρα στη δουλειά. Ξεκινούσαν με το ξημέρωμα και σταματούσαν μόλις ερχόταν το σκοτάδι. Όμως, την επόμενη μέρα, έπρεπε να ξεκινήσουν πάλι από την αρχή καθώς «ολημερίς το χτίζανε, το βράδυ γκρεμιζόταν». Πήρε καιρό αυτή η διαδικασία, ώσπου μια μέρα ένα πουλί κάθισε στα θεμέλια κι άρχισε να τραγουδά με ανθρώπινη λαλιά:

«Μαστόροι που το φτιάνετε, αυτό 'ναι τ' αργυρό γεφύρι.

Αν δεν στοιχειώσετ' άνθρωπο, γιοφύρι δεν στεργιώνει,

Μουδ' άνθρωπον από γιαπί, μουδένα αν διαβάτη

Μόνο του πρωτομάστορη να πάρτε την γυναίκα».

Ο πρωτομάστορας πίστεψε ότι το πουλί ήταν άγγελος μεταμορφωμένος και ότι η εντολή είχε θεία προέλευση. Έστειλε ένα μαθητή να φέρει τη γυναίκα του. Λέει το τραγούδι:

«... και πάει και την εύρη

με τα μαλλάκια ξέπλεγα, τα χέρια στο κεφάλι».

Η γυναίκα έφτασε μετά από λίγο και ρώτησε τον πρωτομάστορα, τι την ήθελε. Την έχτισαν στα θεμέλια. Στο εξής, κάθε πρωί έβρισκαν το κτίσιμο στο σημείο που το είχαν αφήσει την προηγούμενη. Σε τρία χρόνια τέλειωσαν.

Το στοιχειωμα ανθρώπου για να στεριώσουν τα θεμέλια κτίσματος είναι κοινή παράδοση σε διάφορα μέρη της Ελλάδας αλλά για «της Άρτας το γεφύρι» επέζησε και στο δημοτικό τραγούδι. Απηχεί, λένε, πανάρχαιες εποχές, όταν οι ανθρωποθυσίες αποτελούσαν μέρος της λατρείας. Με θέμα το γεφύρι της Άρτας, ο Νίκος Καζαντζάκης έγραψε τραγωδία, την οποία ο Μανόλης Καλομοίρης έντυσε με μουσική.

Ο Χρήστος Μηλιόνης:

Με την Άρτα είναι συνδεδεμένο και το δημοτικό τραγούδι που περιγράφει το επεισόδιο με τον κλέφτη της Δωρίδας, Χρήστο Μηλιόνη. Το συμβάν χρονολογήθηκε στα 1750, όταν ο οπλαρχηγός Μηλιόνης, μαζί με τον οπλαρχηγό του Βάλτου, Μήτρο Τσεκούρα, εισέβαλαν στην πόλη της Άρτας και αιχμαλώτισαν δυο αγάδες και τον καδή (μωαμεθανό δικαστή που εκδίκασε υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου με βάση το Κοράνι).

Ο Μηλιόνης τους τραβολόγησε στα απάτητα μέρη του κι έστειλε μήνυμα ότι ήθελε λύτρα για να τους ελευθερώσει. Ο μουσελίμης (επίτροπος του πασά) της Άρτας κάλεσε τον Έλληνα προεστό, Μαυρομάτη, και τον δερβέναγα Μουχτάρ Κλεισούρα και τους είπε ότι θα πάρει τα κεφάλια τους, αν δεν φροντίσουν ο Χρήστος Μηλιόνης να σκοτωθεί.

Οι δυο τους βρέθηκαν σε απόγνωση: Ούτε ήταν εύκολο να δολοφονηθεί ο οπλαρχηγός ούτε καν ήταν απλή υπόθεση να τον πλησιάσει κάποιος. Θυμήθηκαν ότι ο Μηλιόνης είχε βλάμη (αδελφοποιητό) τον Αλβανό Σουλεϊμάνη. Εκείνος θα μπορούσε να τον πλησιάσει, αν τον έπειθαν να κάνει τη δουλειά. Τον εντόπισαν και του έταξαν μεγάλη αμοιβή, αν κατόρθωνε να σκοτώσει τον Μηλιόνη. Ο Σουλεϊμάνης δέχτηκε.

Τον πρόφτασε στην περιοχή Αλμυρού. Ο Μηλιόνης χάρηκε που τον είδε, του έστρωσε τραπέζι κι έβαλε να τους φέρουν καλό κρασί. Όσο περνούσε η ώρα, τόσο οι τύψεις βασάνιζαν τον Σουλεϊμάνη. Στο τέλος, δεν άντεξε και του τα είπε όλα. Και για να μην πάει στράφι το ταξίδι του, ζήτησε από τον οπλαρχηγό να παραδοθεί:

«Χρήστο σε θέλει ο βασιλιάς, σε θέλουν και οι αγάδες».

Φυσικά, ο Χρήστος Μηλιόνης αρνήθηκε.

«“Όσο ν’ ο Χρήστος ζωντανός, Τούρκους δεν προσκυνάει”».

Λόγο στον λόγο, αρπάχτηκαν. Αποφάσισαν να λύσουν την διαφορά με μονομαχία:

«Με το τουφέκι τρέξανε ο ένας να φάει τον άλλο.

Φωτιάν εδώσαν ’ς τη φωτιά, κ’ επέσαν εις τον τόπο».

Οι δυο μονομάχοι αλληλοσκοτώθηκαν με αποτέλεσμα οι συνωμότες της Άρτας και τη δουλειά τους να κάνουν και την αμοιβή να γλιτώσουν. Η σφραγίδα του Χρήστου Μηλιώνη κοσμεί σήμερα το μουσείο της Ιστορικής Εταιρείας της Αθήνας. Επάνω της είναι σκαλισμένη η χρονολογία «1744».

Ο Νικόλαος Σκουφάς:

Στα χρόνια της τουρκοκρατίας, η Άρτα έγινε έδρα βοεβόδα και αναδείχτηκε η δεύτερη μετά τα Γιάννενα πόλη της Ηπείρου. Χρησιμοποιώντας τη Σαλαχώρα του Αμβρακικού ως λιμάνι της, αναδείχτηκε μεγάλο εμπορικό κέντρο, κυρίως διακινώντας σιτηρά, μπαμπάκι, δέρματα, ζώα και ξυλεία για ναυπηγικούς σκοπούς. Στην πόλη έφτασαν και πολλοί εβραίοι που κάποια στιγμή εκδιώχτηκαν από το βασίλειο της Νάπολη (διάδοχο κατάσταση του βασιλείου των Δύο Σικελιών). Στα 1731, μετρήθηκαν 25.000 κάτοικοι (περίπου 20% περισσότεροι από όσους κατέγραψε η απογραφή του 2001).

Στα επόμενα χρόνια, ο πληθυσμός μειώθηκε καθώς οι Τούρκοι ασκούσαν μεγάλη πίεση στην περιοχή. Ο Νικόλαος Σκουφάς γεννήθηκε στο Κομπότι της Άρτας στα 1780, χρονιά που ο Αλή πασάς πήρε την πόλη. Έγινε έμπορος κι ένα από τα θύματα του Αλή πασά. Στα 1812, ήταν στη Μόσχα και θέλησε να σκαρώσει επαναστατική οργάνωση αλλά οι εκεί Έλληνες τον κυνήγησαν θεωρώντας τον αλήτη και τυχοδιώκτη.

Μη έχοντας δικά του χρήματα, προσπάθησε να βρει τη φιλοσοφική λίθο των αλχημιστών του μεσαίωνα και να πλουτίσει, ώστε να μπορεί να χρηματοδοτήσει μian επανάσταση κατά των Τούρκων. Στα 1814, βρέθηκε στην Οδησό. Μαζί με τον Εμμανουήλ Ξάνθο και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ υπήρξε συνιδρυτής της Φιλικής Εταιρείας και φλογερός απόστολος της ελευθερίας. Πέθανε στα 1818 και ο θάνατός του λίγο έλειψε να είναι μοιραίος για την μυστική επαναστατική οργάνωση, η οποία μόνο επειδή την κρίσιμη στιγμή εντάχθηκε σ' αυτήν ο παρορμητικός Γρηγόριος Δικαίος Παπαφλέσσας δεν διαλύθηκε.

Ο Ιωάννης Μακρυγιάννης:

Απόστολοι της Φιλικής Εταιρείας στην Άρτα ήταν οι αδελφοί Λουριώτες. Δεν ήταν όμως αυτοί που μύησαν τον Ιωάννη Τριανταφύλλου στην οργάνωση. Ο Ιωάννης γεννήθηκε το 1797 στην Αβορίτη της Δωρίδας, γιος του Δημητρίου Τριανταφύλλου που τον έστειλε στην Άρτα, ενόσω ακόμα ήταν μικρός. Όταν στα 1820 η Άρτα πλημμύρισε από τα σουλτανικά στρατεύματα που είχαν αποστολή «να τελειώσουν τον Αλή πασά», ο Ιωάννης ήταν έμπορος, αντιπρόσωπος του Αθανάσιου Λιδωρίκη και πανύψηλος. Τον είπαν Μακρυγιάννη.

Την ίδια αυτή χρονιά, οι Τούρκοι των σουλτανικών στρατευμάτων λεηλατούσαν την περιοχή και βίαζαν όποια γυναίκα τύχαινε να βρεθεί στον δρόμο τους. Η γυναίκα του Λιδωρίκη ήταν έγκυος αλλά αυτό δεν εμπόδισε τον Χασάν πασά να προσπαθήσει να την πάρει. Ο Λιδωρίκης και η οικογένειά του έφυγαν στη Λευκάδα, να γλιτώσουν. Ο Μακρυγιάννης έμεινε στο πόδι του.

Ενοικιαστής της αποθήκης «της μπαρούτης, του μολυβιού και των στουρναριών» της εκεί φρουράς ήταν ο Γεωργάκης Κοράκης. Ο Μακρυγιάννης έσπευσε να τον μυήσει στην οργάνωση. Μάζευαν πολεμοφόδια και εφοδίαζαν τους καπεταναίους των γύρω περιοχών. Ένας από αυτούς, μνημένος στη Φιλική Εταιρεία, ήταν και ο Γώγος Μπακόλας, αρματολός του Βάλτου και του Ξηρόμερου. Στα μέσα Μαρτίου του 1821, ο Μπακόλας, ο Σκαρμίτσιος και ο Οικονόμος της Άρτας έστειλαν τον Μακρυγιάννη να βρει τους Φιλικούς των ανατολικών περιοχών για να συντονίσουν τις ενέργειές τους.

Επέστρεψε μέσω Πάτρας και συνελήφθη καθώς ήδη είχε ξεσπάσει η επανάσταση. Μαζί του, πιάστηκαν άλλοι 180. Φυλακίστηκαν και υπέστησαν φρικτά βασανιστήρια για να δώσουν τις πληροφορίες που οι Τούρκοι ζητούσαν. Μέσα σε μια μέρα, 26 κρεμάστηκαν στην αγορά της Άρτας. Ο Μακρυγιάννης σώθηκε από κάποιον Κόνιτσα, ξάδελφο του Αλή πασά. Βρέθηκαν στο Κομπότι όπου στάθμευαν τα σουλτανικά στρατεύματα. Ο Μακρυγιάννης το έσκασε.

Έγινε στρατηγός της επανάστασης, πολέμησε και νίκησε σε πολλές μάχες και ήταν αυτός που σταμάτησε την προέλαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, όταν τον νίκησε στους Μύλους (1825). Τον επόμενο χρόνο, ως στρατιωτικός διοικητής της Αθήνας, αμύνθηκε σθεναρά στην πολιορκία του Κιουταχή.

Αγωνίστηκε για τις λαϊκές ελευθερίες και την ψήφιση συντάγματος και ήταν από τους πρωτεργάτες της εναντίον του Όθωνα Επανάστασης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου (1843). Στα 1853, καταδικάστηκε σε θάνατο με την κατηγορία της συνωμοσίας εναντίον του Όθωνα αλλά πήρε χάρη. Ο βασιλιάς Γεώργιος του απένειμε τον τίτλο του αρχιστράτηγου. Τα απομνημονεύματά του αποτελούν πολύτιμη ιστορική πηγή για τα συμβάντα του Αγώνα. Πέθανε το 1864.

Η καταστροφή στο Πέτα:

Μια Μάγκα αριθμεί σαράντα με πενήντα άτακτους οπλοφόρους. Τους έλεγαν μάγκες. Και τον αρχηγό τους, Μαγκάζη. Καμιά εικοσαριά μάγκες έφτιαχναν ένα μπουλούκι. Στα υψώματα του χωριού Πέτα, μάγκες των κλεφτών είχαν ακροβολιστεί. Οι Σουλιώτες του Μάρκου Μπότσαρη είχαν πιάσει τις τάπιες. Πιο κάτω, ενθουσιώδεις φιλέλληνες αδημονούσαν να πολεμήσουν. Όλοι μαζί με βία αριθμούσαν δυο χιλιάδες πολεμιστές. Ήταν 4 Ιουλίου του 1822, όταν 6.000 Τουρκαλβανοί έπεσαν πάνω τους.

Ο Μάρκος Μπότσαρης πολεμούσε σα λιοντάρι και οι Σουλιώτες του άντεχαν, αλλ' ο πανικός φώλιαζε σ' όλους τους άλλους. Όταν τέλειωσε η μάχη, οι μισοί Έλληνες και οι περισσότεροι απ' τους ξένους κείτονταν νεκροί μαζί με χίλιους Τούρκους. Το φευγιό σταμάτησε στο Μεσολόγγι. Ούτε σκέψη πια να προχωρήσουν για το Σούλι. Στις 28 Ιουλίου του 1822, στο σπίτι του Άγγλου πρόξενου στην Πρέβεζα, υπογράφηκε η συμφωνία για την γι' άλλη μια φορά παράδοση του Σουλίου. Ήταν η καταστροφή στο Πέτα, όπως ονομάστηκε. Ευτυχώς για τους Έλληνες, δεν ήταν καθοριστική.

Η περιοχή της Άρτας αποδόθηκε στην Ελλάδα το 1881 με τη συνθήκη του Βερολίνου. Στα 1883, ανακηρύχθηκε νομός με μια επαρχία και πρωτεύουσα την πόλη της Άρτας. Για χρόνια, η όψη της ήταν φτωχική με τους αγρότες κατοίκους της να υποφέρουν: Ο Αραχθος ήταν το σύνορο της Ελλάδας με την Οθωμανική αυτοκρατορία και τα χωράφια των αγροτών βρίσκονταν στην τουρκική πλευρά του ποταμού. Η πόλη πήρε καλύτερη όψη χάρη στις προσπάθειες της δημοτικής αρχής αλλά οι κάτοικοί της ανάσαναν μετά το 1913, όταν οι Τούρκοι εκδιώχτηκαν από ολόκληρη την Ήπειρο.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 27.3.2010)